

ség kötelezettsége. A jelen igényeinek érzékelésében, illetve a korszerűsítésben pedig — amint az előzőkben is láttuk — a természetes eszközök között különös szerepe van a szociológiának.

Irodalom: Aron R.: Die deutsche Soziologie der Gegenwart. Stuttgart, 1969 — Benedict R.: Patterns of Cultur. Boston, 1934 (Urformen der Kultur, Hamburg, 1955) — Berger P. — Luckmann Th.: Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit (Eine Theorie der Wissenssoziologie). Stuttgart, 1971² — Durkheim E.: A szociológia módszere. Budapest, 1971 — Gurvith G.: Problèmes de la sociologie de la connaissance. in: Traité de sociologie. Paris, 1960, II. k. — Heller Á.: Társadalmi szerep és előítélet. Budapest, 1966 — Lewin K.: A mezőelmélet a társadalomtudományban. Budapest, 1972 — Lewin K.: Csoportdinamika. Budapest, 1975 — Lukács Gy.: Geschichte und Klassenbewusstsein (Történelem és osztálytudat). Berlin, 1923 — Mannheim K.: Wissenssoziologie. Neuwied, 1964 — Marx Gy.: Kimeríthetetlen anyag (Gyorsuló idő). Budapest, 1975 — Marx K.: Frühschriften. Stuttgart, 1971 — Marx K.—Engels Fr. Művei. Budapest, 1957—71, III. — Mead G. H.: A pszichikum, az én és a társadalom. Budapest, 1973 — Mead M.: A férfi és a nő. Budapest, 1970 — Merton R. K.: Social Theory and Social Structure. Chicago, 1957² — Nyíri T.: Antropológiai vázlatok. Budapest, 1972 — O’Dea Th. F.: Sociologia della Religione. Bologna, 1971² — Riesman D.: A magányos tömeg. Budapest, 1968 — Scheler M.: Die Wissensformen und die Gesellschaft. Bern, 1960 — Schelsky H.: Ist Dauerreflexion institutionalisierbar? — in: J. Matthes: Religion und Gesellschaft. Hamburg, 1967, 164—189 — Secord P. F. — Backman C. W.: Szociálpszichológia. Budapest, 1972 — Sigmund A. R.: Sociologia della Religione. Roma, 1974 — Weber M.: Állam, politika, tudomány. Budapest, 1970 — Tentori T.: Antropologia Culturale. Roma, 1971.

CSANÁD BÉLA

A KATOLIKUS VALLÁSOSSÁG MÉRÉSE HAZÁNKBAN

Éz a tanulmány a budapesti Rk. Hittudományi Akadémia lelkipásztorkodástani szemináriumának keretében készült. A fenti, szerzőként feltüntetett név csupán a lelkipásztorkodástani és liturgikai tanszék vezetőjének és a szemináriumi munka irányítójának a nevét jelzi. Valójában többen részt vettek a munkában, s ezúton is legyen szabad köszönetet mondanom minden adatszolgáltatónak és munkatársnak. Tanulmányunkat az 1971. év adataira építjük fel. Felmérésünk évekkal előbb kezdődött, s mindjárt bevezetőben meg kell mondanunk, hogy sok nehézséggel kellett megküzdönnünk. Néhány egyházmegyében nem találtunk pontos, megbízható adattárt, és sok adatot csak hosszas levelezés útján sikerült megszerezni. Ennek ellenére számításaink alapjául szolgáló adataink hivatalosak és pontosak, mindössze 10—15 plébánia (lelkészség) esetében kellett a környező plébániák adatainak átlagában számolnunk. Ez a tény adataink megbízhatóságát egyáltalán nem befolyásolja, tekintettel arra, hogy összesen 2415 plébánia és lelkészség adatait kellett feldolgoznunk. Munkánk elhúzódtásának métségére azt is felhozhatjuk, hogy tanulmányunkat minden különösebb apparátus és anyagi segítség nélkül végeztük. Tanulmányunk nem apologetikus célzatú, vagyis célunk nem az egyház jelenlegi szerepének és jelentőségének védelmezése, hanem a valóságos helyzetnek a megismerése. Tulajdonképpen arra kerestünk választ: a vallásosság hatással van-e a hívők mindennapi életére, s ha igen, milyen kapcsolatban van a vallásosság a mindennapi élet néhány olyan megnyilvánulásával, amely a társadalom számára is fontos.

Meggyőződésünk szerint az embert, s ezáltal a róla nyerhető ismereteinket is alapjaiban meghatározza, hogy vallásos-e vagy sem, vallásosságának mik a kiváltó okai, az ész észközeivel — adekvát módon — nem ragadhatók meg. A vallásosság mértékben hatja át mindennapi tetteit.

A vallásosság alapjai, a hit és a kegyelem azonban lényegében a természetfeletti létrendbe tartoznak, titokzatosak és ezért esnek a racionális szemléletkörön, az ész eszközeivel — adekvát módon — nem ragadhatók meg. A vallásos egyének és közösségük, az egyház — Krisztus titokzatos teste — előttünk

mégis földi alakban jelennek meg, tevékenységüknek jelentős része evilági dolgokra irányul; ezért a vallási jelenségek szemléletében és a gyakorlati döntések meghozatalában nem hagyhatók figyelmen kívül a tudomány eszközeivel nyert eredmények sem. Ebből következik, hogy bár a vallásosság mélységei (hit, kegyelem) egzakt módon ki nem fejezhetők, külső jelenségei, tapasztalható hatásai tudományos eszközökkel is mérhetőek.

Számos országban végeztek kutatásokat a vallásszociológia és pszichológia terén modern statisztikai módszerek felhasználásával, melyek célja a vallásosság intenzitásának, „mértékének” megragadása volt, és ennek nyomán vizsgálhatták a vallásosság hatását az élet különböző egyéb jelenségeire (pl. házassodási és válálási szokások, fogamzásgátlási magatartás stb.).

Nálunk eddig — feltehetően az anyagi eszközök elégtelensége vagy a vállalkozó kedv hiánya miatt — ilyen vizsgálatokra nemigen került sor.

Ez a tanulmány szerény próbálkozás akar lenni a vallási jelenségek és azok hatásának tudományos megragadása terén. A legfontosabbnak azt tartjuk, hogy kissé felkeltsük a figyelmet ezen elhanyagolt terület iránt.

Tanulmányunk gondolatmenete a következő: Az 1.) fejezet a vallásosság kvantitatív megközelítésével foglalkozik mai magyar viszonyok között, a számonkora hozzáférhető adatok alapján. A 2.) fejezet az előzőekben nyert eredményeket egyházmegyéenként elemzi, különös tekintettel a papi állomány megterhelésében kimutatható különbségekre. A 3.) fejezet a vallásosság kapcsolatát vizsgálja néhány társadalmi jelenséggel (válás, születésszabályozás). A 4.) fejezet következtetéseket és javaslatokat tartalmaz.

1.) A vallásosság „mértékének” egy lehetséges megközelítése

A tudományos irodalomban a vallásosság statisztikai szemlélete sokat változott az idők folyamán. Népszámlálások során sok országban megkérdezik (régén nálunk is megkérdezték), hogy a választ adó személy milyen vallásúnak vallja magát. Így természetesen sokféle ember nevezheti magát ugyanazon vallásúnak a valóban vallásosakon kívül is: közömbösek és hitetlenek, akik megszőkásból, családjuk kedvéért, vagy éppen társadalmi érvényesülésük érdekében nyilatkoznak így. Az ezúton nyert adatok természetesen sok mindenre használhatók (például a történelmi, politikai helyzet változásának, egyes etnikumok elszaporodásának vagy kihalásának vizsgálatára), de a vallásos emberek számának megállapítására a legkevésbé.

Az utóbbi évtizedekben számos szociológiai kutatásban próbálták figyelembe venni a vallásosságot is. A pusztán népszámlálási bevallásnál sokkal finomabb megközelítést tesz lehetővé például az, ha a vallásosság „mértékét” és egyéb körülményeit is megközelítik olyan mutatókkal, mint a szentáldozás gyakorisága (naponta, hetente, havonta, stb.), a szentmisehallgatás gyakorisága (naponta, hetente, ünnepeken, stb.), a szülők vallása, illetve vallásossága, a lakóhelyi vagy munkahelyi környezet vallásossága stb. Ezekből a megközelítések közül is nyilvánvaló az, amit a bevezetésben is említettünk, hogy a kitűzött célnak maradéktalanul távolról sem felelnek meg, mégis lehetővé tesznek bizonyos durva megközelítést, és ezáltal bizonyos következtetések levonását.

Az ilyen adatok felvétele legtöbbször személyes megkérdezésen alapul, ezért viszonylag hosszadalmas és drága, azonkívül ki van téve bizonyos torzításnak: a válaszadó személy feledékenységének, vagy saját viselkedését megszépítő igyekezetének.

Az általunk a következőkben alkalmazott mutatószámot nem azért választottuk, mert jobb az előzőeknél, hanem mert aránylag könnyen számítható, elkerülí a személyes megkérdezést, ezért magyar viszonyok között is alkalmazható.

Tekintsük az ország bizonyos területi egységeire számított (katolikus) egyházi keresztelesek, esketések és temetések számát egy naptári évre vonatkozólag. (Jelölésük: BR, MR ill. DR.) Ha ezeket rendre összevetjük az illető területi egység összes élveszületéseinek, házasságkötéseinek és haláleseteinek számával (B, M, D), képeznén a

$$\frac{B}{R} ; \frac{M}{R} \text{ és a } \frac{D}{R}$$

hányadosokat, információt nyerünk arról, hogy az illető népmozgalmi eseményben azon a területen hány százalék a katolikusok aránya. E három szám átlagaként nyerjük azt a mutatót, amelyet a továbbiakban (katolikus) *vallásossági indexnek* nevezünk:

$$I_R = \frac{\frac{B}{R} + \frac{M}{R} + \frac{D}{R}}{3}$$

Ezzel az indexszel közelítjük meg tehát az egyes területek vallásosságának mértékét.

Mik a sajátosságai és hiányosságai ennek a mutatóknak?

1.) A vallási szertartásokban való részvétel (főleg az ilyen „ünnepélyes” alkalmakkor) önmagában természetesen nem a vallásosság jele. De egy-egy kisebb vidék „vallásos légkörére” mindenesetre jellemző, hogy az emberek hány százaléka veszi igénybe az egyház szertartásait; ugyanis még az ingadozó, vagy a közömbös egyénekre elsősorban annak van hatása, hogy az illető vidéken mennyire tekintik *természetesnek* az egyház közreműködését, illetve milyen fokon *várják el* az ott élő embertől, hogy élete jelentős eseményeit egyházi szertartással tegye emlékezetessé. (Esküvőkön és temetéseken ez a résztvevők számát is befolyásolja!) Ha tehát egy városra az index 70%-os értékét kapjuk, ez a szám önmagában nem sokat jelent, de feltételezhető — és a továbbiakban munkahipotézisként kezeljük —, hogy az „igazán vallásosak” száma (helyesebben szólva az „igazi vallásosság”) *arányban* áll ennek az indexnek az értékével.

2.) A számlálóban levő értékek csak a *római és görög katolikus* adatokat tartalmazzák. Ennek az oka egyrészt az, hogy csak katolikus adatokkal rendelkezünk, másrészt pedig elsősorban a katolikus vallásosság hatását akartuk vizsgálni. Más esetben természetesen hasznos lehet keresztény *vallásossági* (katolikus és protestáns együtt) vagy *általános vallásossági* mutatót számítani.

3.) A három tört számlálójában és nevezőjében szereplő adatok nem pontosan ugyanarra a naptári évre vonatkoznak. Ugyanis — főleg az év elején és végén — elképzelhető, hogy például az előző évben született újszülöttet keresztelik a vizsgált évben, vagy a vizsgált évben születetteket csak a következő évben. Hasonló a helyzet a házasságkötéseknél és a halálozásoknál is. Ez a mutató némi torzulását eredményezi, amitől azonban eltekinthetünk, mert egyrészt az ilyen események száma elenyésző azokhoz képest, ahol mind a reális, mind a vallási esemény ugyanazon évben van, másrészt feltételezhető, hogy az év eleji és év végi torzulások éppen kiegyenlítik egymást.

4.) Hasonló probléma áll fenn földrajzi szempontból is. Elképzelhető, hogy a statisztikai nyilvántartásba vétel és a vallási szertartás más helységben, más járásban, vagy más megyében játszódik le. Erre vonatkozólag is feltételezhetjük, hogy az ilyen események száma egyrészt elenyésző az ugyanazon közigazgatási egységen belül lejátszódó események számához képest, másrészt — legalábbis részben — kiegyenlítik egymást az egyes földrajzi egységek viszonylatában.

5.) Az egyes népmozgalmi eseményekre vonatkozó hányadosok (BR/B ; MR/M ; DR/D) évről évre némileg ingadozhatnak, ezért a vallásossági index egy évre kiszámított értéke sem tükrözi egészen pontosan még azt sem, amit várunk tőle. A három tört átlagában azonban a külön-külön meglevő torzulások némileg semlegesítik egymást.

6.) A vallásossági indextől várható, hogy megközelítőleg jelzi azt az arányt, amit a régi népszámlálások eredményeiből mint a (római és görög) katolikusok arányát számíthatunk ki. Ugyanis, ha a születések, házasságkötések és halálozások gyakorisága azonos a katolikusoknál és a nem katolikusoknál (amit a három jelenségre közelítőleg valóban *feltételezhetünk*), akkor a három arány átlaga elfogadhatóan becsüli a katolikusok százalékát a népességen belül.

7.) Egyéb jelenségek (elsőáldozás, bérálás, stb.) figyelembe vételétől azért kellett eltekinteni, mert nem lehet hozzájuk olyan hányadost találni, melyekkel osztva a fenti három mutatóhoz hasonló tartalmút nyerhetnénk. Másrészt különböző okokból kifolyólag számuk évenként erősen ingadozik.

Az 1971-es magyarországi adatok alapján kiszámítottuk a vallásossági index értékét minden járásra és városra. A keresztelési, esketési és temetési adatokat

valamennyi római és görög katolikus egyházmegyéből összegyűjtöttük. Az egyházmegyei schematizmusok alapján (melyek nem minden püspökségről állottak rendelkezésünkre) azonosítottuk a plébániákat. Így derült ki, hogy néhány plébánia adatai hiányoznak, de ez sem volt minden esetben egyértelmű, mert néhány régebbi schematizmus idevágó adatai már elavultak, és a máshonnan ellátott plébániák (vagy nem saját plébániájuk által ellátott filiák) adatainak nem egységes kezelése is zavarta a feldolgozást. Amelyik plébániáról vagy településről még utólag sem tudtunk adathoz jutni, annak arányszámait a környező területek alapján becsültük meg. Az említett nehézségek miatt eredményeink biztosan tartalmaznak némi pontatlanságot, de ez feltételezésünk szerint még városi vagy járási szinten sem számottevő.

Az így kapott eredmények láthatók az 1. ábrán.

Az index legmagasabb értékei a Dunántúl nyugati felén, továbbá a déli határszélen, valamint Nógrád és Heves megyében találhatók. A legkiemelkedőbb járáások és városok (sorrendben): 1.) Kapuvár, 2.) Keszthelyi járás, 3.) Szombathely, 4.) Tapolcai járás, 5.) Sárvár, 6.) Letenyei járás, 7.) Zalaszentgróti járás, 8.) Zalaegerszegi járás, 9.) Barcsi járás, 10.) Marcali járás.

Az index legalacsonyabb értékei a Tiszántúlon találhatók: 1.) Kisújszállás, 2.) Túrkeve, 3.) Biharkeresztesi járás, 4.) Hajdúnánás, 5.) Mezőtúr, 6.) Püspök-ladányi járás, 7.) Hajdúszoboszló, 8.) Berettyóújfalui járás, 9.) Hajdúböszörmény, 10.) Szeghalmi járás.

Mint látható, a legmagasabb és legalacsonyabb értékek között városok és járáások indexei egyaránt találhatók. Tehát nem mondható, hogy a katolikus vallásosság jelenleg csak a falvakra lenne jellemző, bár országos viszonylatban a községek vallásossági indexe magasabb (városok: 46,9; községek: 58,3).

Az országos területi eloszlásból, a legalacsonyabb és legmagasabb értékek földrajzi elhelyezkedéséből az is látható, hogy még ma is alapvetően a több évszázados történelmi adottságok által kialakított viszonyok befolyásolják a katolikus vallásosságot, és kevésbé az újabb társadalmi folyamatok, mint az iparosodás és urbanizálódás. A legalacsonyabb értékek az egykor erdélyi fennhatóság alatt élő tiszántúli területre jellemzőek, (ott egyébként az állam jobbra a protestánsokat támogatta), míg a legkatolikusabb vidékek ma is nyugaton vannak, ahol az ellenreformáció korai elterjedése és Bécs közelsége a katolicizmus túlsúlyának kedvezett. Az iparosodottabb területeken a katolikus vallásos intenzitás még ma is sokkal nagyobb, mint az elmaradott mezőgazdasági, de történelmileg alapvetően református (Békésben főleg evangélikus) Tiszántúlon.

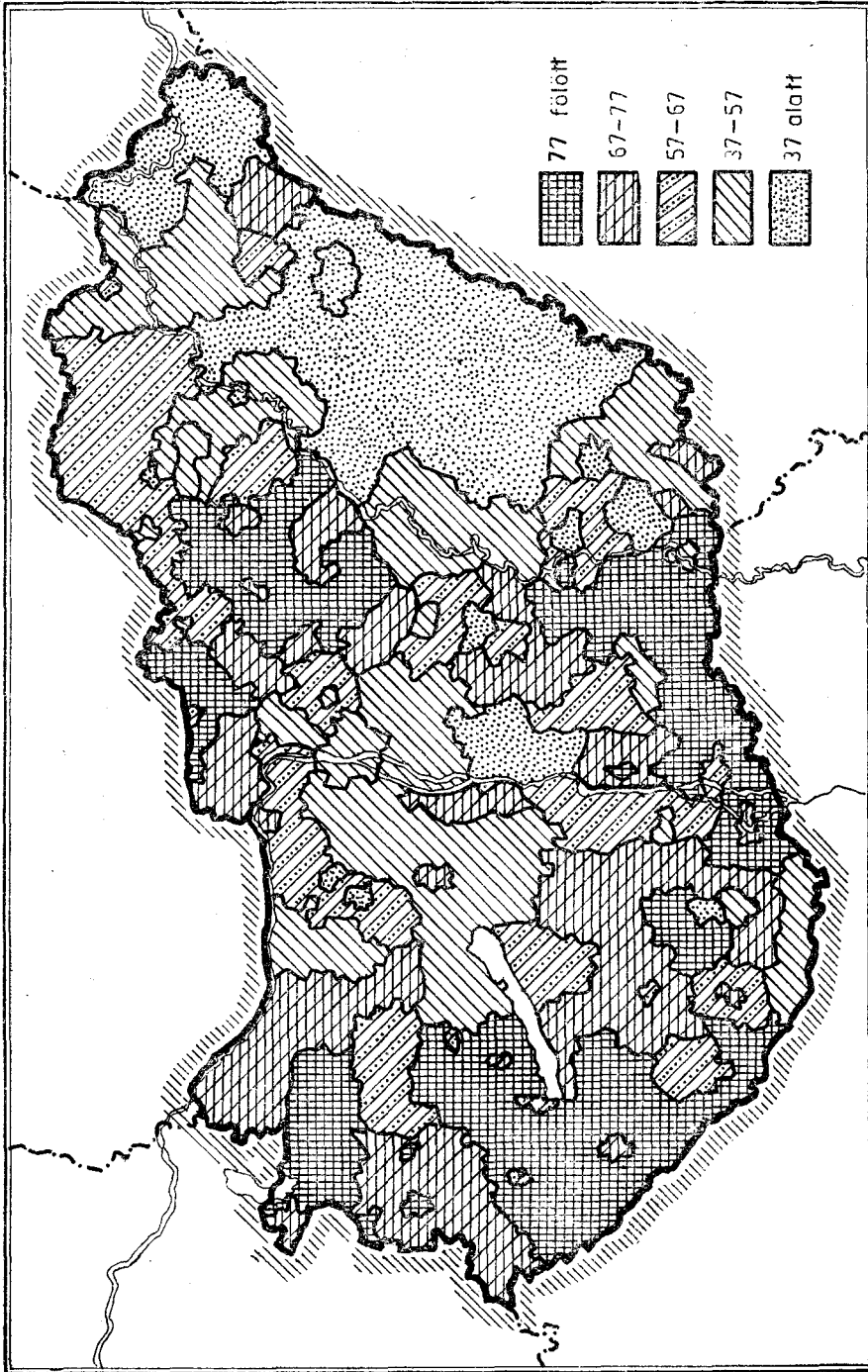
Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a vallásossági index az 1930-as népszámlálás törvényhatóságokénti (25 vármegye és 11 törvényhatósági jogú város) katolikus népességi arányával szoros kapcsolatban van (4. tábla első sor). Ha azonban csak a vármegyék adatait tekintjük (4. tábla második sor), akkor a korreláció még szorosabb, tehát a történelmi kép elsősorban a kevésbé városiasodott területeken érvényesül, míg a nagyobb városokban már összetettebb hatások érvényesülnek.

Érdekes megvizsgálni, hogy az 1930-as arányok hogyan befolyásolják a jelenlegi vallásossági indexek értékét. Ennek érdekében egyváltozós regressziót számoltunk:

$$I_R = a_0 + a_1 R + u$$

ahol R — a (római és görög) katolikusok aránya 1930-ban törvényhatóságoként; a_0 és a_1 — becsült paraméterek, amelyek azt mutatják, hogy R hogyan határozza meg I_R -et; értékük: $a_0 = 0,7463$; $a_1 = 0,8119$; u — értéke azt mutatja, hogy az 1930-as arány a becsült paraméterek segítségével (tehát az országosan érvényes összefüggés alapján) túlbecsüli vagy alulbecsüli-e a vallásossági index jelenlegi értékét az egyes törvényhatóságokban.

Az u értékei tehát azt jelzik, hogy a történelmi képet mennyire befolyásolják egyéb hatások. Legalacsonyabb (negatív) értékei egyrészt az ország középső, másrészt az Alföld középső és délkeleti részeire jellemzőek. Az előbbi terület Fejér megyétől a Sajó völgyéig terjed, és az ország legiparosodottabb, legurbanizáltabb területeit foglalja magába, tehát az iparosodás és az urbanizáció vallásosságot csökkentő hatása — ha másodlagos is — de kimutatható. Az utóbbi terület negatív értékei azt látszanak bizonyítani, hogy a vallási szempontból erő-

1. ábra A vallásosság index értékei

sebben kevert népességben a vallásosság *mind egyik* felekezetenél gyorsabban hanyatlik, mint másutt. Az *u* legmagasabb értékei viszont a Dunántúl nyugati felén és kisebb részben az északkeleti megyékben találhatók.

1. tábla. A vizsgálat főbb eredményei településkategóriánként

Településkategória	Keresztelések a születések %ában	Esketések a házasságkötések %ában	Temetések a halálos esetek %ában	Vallásossági index
Községek	61,9	48,8	64,3	58,3
Városok	58,6	25,4	56,7	46,9
Ebből Budapest	62,3	21,9	54,5	46,2
Ország	60,5	37,3	60,8	52,9

Érdekes megvizsgálni az országos arányszámokat (településkategóriánként lásd az 1. táblán) és azok időbeli alakulását is (2. tábla). A vallásossági index — mint látható — időbeli összehasonlításra is alkalmas. (A katolikus esküvőket

2. tábla. A katolikus vallásossági arányszámok időbeli alakulása

Év	Δ katolikusok aránya a népességen belül (népszáml. adat)	Keresztelések a születések %ában	Esketések a házasságkötések %ában	Esketések az el nem váltak házasságkötéseinek %ában	Temetések a halálos esetek %ában	Vallásossági index	Korrigált vallásossági index
1920	66,1
1928	...	67,9	57,7	62,7	64,5	63,4	65,0
1930	69,5
1932	...	66,9	58,0	62,3	63,2	62,7	64,1
1971	...	60,5	37,3	48,1	60,8	52,9	56,5

kétféleképpen vetítettük, egyszer az összes házasságkötésre, egyszer pedig azokra, amelyekben egyik fél sem volt elvált, tehát katolikus egyházi esküvő egyáltalán szóba jöhetett. Ennek a hányadosnak figyelembe vételével nyertük a „korrigált vallásossági indexet”.)

Szembetűnő, hogy 1971-ben is viszonylag magas arányok tapasztalhatók, és csak a házasságkötések tendenciájában érezhető törésszerű csökkenés, a másik két arányszám esetén csak a régebbi, enyhén csökkenő irányzat folytatódik. Ezt a jelenséget feltehetően a formális vallásosság lassú lemorzsolódása okozza, és így nem ítéltető okvetlenül károsnak. A formális vallásosság múltbeli nagyobb szerepére utal az is, hogy az 1930-as népszámláláson tapasztalt katolikus részarány nagyobb, mint akár az 1928-as, akár az 1932-es vallásossági index, bár az újonnan áttértek eltérő kor és egyéb struktúrája is okozhat némi különbséget. (Pontosabban: az áttértek elsősorban a kevésbé termékeny korú, de ugyanakkor nem a legöregebb — tehát magasabb halandóságú — rétegeket szaporították.)

2.) Az egyházmegyék helyzete

A 3. tábla tartalmazza az egyes szertartások számát egyházmegyénként, valamint a három vizsgált szertartás számának összegét. Ez utóbbi némi információt nyújt az egyházmegye „nagyágáról”, hiszen az ottani papság által ellátott hívek száma közelítőleg arányos ezen szertartások számával.

Így a „legnagyobb” egyházmegyék sorrendben: a váci, az egri, az esztergomi és a veszprémi, a legkisebbek pedig természetesen a töredék egyházmegyék: a nagyváradai, a kassai, a rozsnyói, a szatmári és az eperjesi.

Az egyes egyházmegyék papságának eltérő terhelését jelzi a háromféle szertartás összegének és az illető egyházmegyében tevékenykedő papok számának a hányadosa*. (Természetesen a papságnak sok egyéb munkát is el kell végezni, de

3. tábla. Az egyházmegyék adatai és papságuk megterhelése

Egyházmegye	Keresztelések	Esketések	Temetések	A szertartások együttes száma	1 papra jutó szertartások száma
	száma 1971-ben				
1. Váci	18131	6049	14804	38984	100,5
2. Egeri	13155	4889	9722	27766	73,1
3. Esztergomi	11137	4441	11172	26750	62,6
4. Veszprémi	9982	4631	8538	23151	51,7
5. Pécsi	6537	2815	5706	15058	61,7
6. Győri	6708	2470	4768	13946	39,3
7. Székes- fehérvári	6675	2128	4836	13639	56,4
8. Szombathelyi	4765	2086	3904	10755	51,5
9. Hajdúdorogi	3381	1410	1967	6758	45,4
10. Csanádi	2859	1019	2861	6739	63,5*
11. Kalocsai	2566	1249	2748	6563	55,2
12. Nagyváradai	1849	638	1505	3992	—
13. Kassai	1938	758	1172	3868	44,5
14. Rózsnyói	1086	299	819	2204	78,7
15. Szatmári	425	163	218	806	29,9
16. Eperjesi gk.	303	139	204	646	21,5
Ország	91497	35184	74944	201625	61,1

*A nagyváradai egyházmegyével együtt.

feltételezhetően az iménti hányados arányban áll a tényleges terheléssel.) Itt a legkiemelkedőbb a váci egyházmegye mutatója, a magasabbak közé tartozik még a rozsnyói, az egri, a csanádi (a nagyváradival együtt), valamint az esztergomi egyházmegye. Az adatok szerint a legkisebb a terhelés az eperjesi gk., a szatmári, a győri, a kassai és a hajdúdorogi egyházmegyében.

3.) A vallásosság hatása az emberek viselkedésére

Miután a 2. fejezetben kidolgozott indexet felhasználtuk a katolikus vallásosság jelenlegi elterjedtségének vizsgálatára, megkísérüljünk a vallásosságnak a népesség magatartására gyakorolt hatását felderíteni.

A vallás különböző viselkedési normákat („parancsokat”) állít a hívek elé. Érdekes lenne annak vizsgálata, hogy a vallásos emberek ezen normáknak vajon jobban eleget tesznek-e, mint a nem hívők. Természetesen csak azokat a jelenségeket vizsgálhatjuk, amelyekről megfelelő adataink vannak. Ezek a 4. táblázatban szerepelnek.

*A papok létszámának 1973. dec. 31-i adatait állt rendelkezésünkre. A tényleges szolgálatot teljesítő egyházmegyét, illetve az ugyanott szolgáló szerzetes-papságot vettük figyelembe.

A művi vetélést, tehát a már megfogant (és csírájában nemét és összes örökletes tulajdonságát magában hordozó) emberi lény megsemmisítését, mint az ötödik parancs elleni vétészek egyik alesetét a katolikus egyház szigorúan tiltja. Adataink azt bizonyítják, hogy nem teljesen hiába, hiszen 44 területi egységre bontva az országot, határozott negatív kapcsolat van a vallásosság index és a 100 élveszületésre jutó művi vetélések, illetve az 1000 15—49 éves nőre jutó művi vetélések között. A két kapcsolat közül az előbbi gyengébb, ami azt mutatja, hogy bár a vallásosabb vidékeken valóban kevesebb a művi vetelés, de a gyermekáldás elfogadása nem gyakoribb. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy nem sikerült szignifikáns kapcsolatot találni a vallásossági index és a termékenység között, de ez abból is fakadhat, hogy a termékenységre ez idő szerint nem ismeretes területi egységenként megfelelő minőségű mutató. (A nyers születési arányszám torzít, mivel a népesség korösszetétele területenként változó.) — A népszaporulattal való kapcsolatot azonban a jövőben még fontos lenne hathatóssabb eszközökkel kutatni.

A fogamzásgátlással kapcsolatban az egyház álláspontja lényegesen enyhébb, mint az abortusz esetén. A születésszabályozás jogosságát a *Humanae vitae* is elismeri, csak a módszereket nem fogadja el egyformán erkölcsösnek. Egyes országok püspöki karainak értelmezése azonban ennél lényegesen liberálisabb. Ezért, bár az orális fogamzásgátlás (fogamzásgátló tabletták szedése) a hivatalos egyház álláspontja szerint nincs megengedve, a korrelációs kapcsolat jóval enyhébb, mint a művi vetélések esetén ($-0,4239$; ami 10%-os szinten szignifikáns). De a kapcsolat, mint látjuk, itt is létezik!

4. tábla. A vallásossági index és néhány demográfiai jelenség közötti korrelációs kapcsolat

A vizsgált demográfiai jelenség	Esetszám*	Korrelációs együttható**	Szignifikancia***
1. A katolikusok aránya a népességen belül (1930)	25	0,9516	0,1%
2. „	36	0,9155	0,1%
3. 100 élveszületésre jutó művi vetélések száma (1971)	44	— 0,3736	1%
4. 1000 15—49 éves nőre jutó művi vetélések száma (1971)	44	— 0,5046	0,1%
5. 1000 17—49 éves nőre jutó orális fogamzásgátlással védekező nők száma	20	— 0,4239	10%
6. 1000 házas nőre jutó válások száma (1971)	24	— 0,4095	5%
7. 100 000 lakosra jutó öngyilkosságok száma (az 1970—71-es évek átlaga)	44	— 0,4267	1%

*A figyelembe vett területi egységek száma: 25 — 1930-as vármegyék, 36 — 1930-as törvényhatóságok (vármegyék és törvényhatósági jogú városok, 20 — 19 jelenlegi megye és Budapest, 24 — 19 jelenlegi megye és 5 megyei jogú város, 44 — a 19 megyének községei és városai külön, valamint Budapest és az 5 megyei város.

**A korrelációs együttható két jelenség közötti kapcsolat szorosságát méri. Értéke -1 és $+1$ között változhat. Ha 0, vagy akörül értéket vesz fel, a két jelenség függetlennek tekinthető, ha $+1$ körül van, akkor egyik növekedése a másik növekedését vonja maga után, ha -1 körül van, akkor ellentétes irányú kapcsolat van közöttük: egyik növekedése a másik csökkenésével jár együtt.

***A korrelációs együttható megbízhatóságát jelzi: ekkora valószínűséggel mondható, hogy a kapcsolat a két jelenség között nem áll fenn. Tehát értéke minél alacsonyabb, annál kedvezőbb.

A házasság felbonthatatlansága ősi próbaköve a keresztény vallásnak, a gyakorlatban pedig a katolikus egyház ragaszkodik ehhez a legkövetkezetesebben. Az 1000 házasságnőre jutó válások aránya szintén viszonylag szoros kapcsolatban van a (katolikus!) vallásossággal ($-0,4095$; ami 5% -os szinten szignifikáns).

Hasonló kapcsolat áll fenn az öngyilkosok számával is. Az öngyilkosságot tiltják az egyház törvényei, ez önmagában is indokolja az összefüggést, de az egyes ideológiák, világnézetek életképességét és humanizmusát is tükrözi, hogy követői képesek-e állni az élet megpróbáltatásait, vagy elmenekülnek előlük.

A megvizsgált néhány jelenség tükrében kijelenthetjük, hogy *jelenleg Magyarországon a vallásosság* (amely látható formában csak különböző szertartásokon való részvételben nyilvánul meg) *korrelációban van az egyén életének egyéb jelenségeivel is, és ez minden vizsgált esetben a vallás normáival megegyező irányú.*

Érdemes megjegyezni, hogy az itt vizsgált néhány jelenségről (az orális fogamzásgátlás kivételével, ahol egyébként a leggyengébb a korreláció) a jelenleg uralkodó társadalmi vélemény is megegyezik az egyház véleményével. (A művi vetélések egészségileg károsak az anya és a leendő utódok egészségére nézve; a válások a családot akadályozzák társadalmi szerepének betöltésében, főleg ami az egészséges gyermeknevelést illeti; az öngyilkosságok társadalmilag káros voltát fölösleges bizonygatni.) Így azt is mondhatjuk, hogy a vallás és a katolikus egyház — ezen a téren — a társadalom szempontjából is pozitív szerepet játszik.

4.) Következtetések

Mint az előzőekből is látható, a vallásosság kvantitatív vizsgálata nálunk annyira elhanyagolt, hogy viszonylag egyszerű adatokból és szerény módszerekkel is érdekes eredmények nyerhetők. Ezek alapján vizsgálhattuk a katolikus vallásosság területi elterjedtségét Magyarországon, és összefüggését néhány demográfiai jelenséggel. Az eredmények azt az elképzelést támasztják alá, hogy a vallás jelenleg is hat az emberek mindennapi életére, és mennyiségi visszaszorulása sem tragikus mértékű. De másrésztől üdvös lenne, ha a mindennapi életre való hatás a jelenleginél is egyértelműbb lenne — elsősorban a házasságok termékenységét illetően. Erre egyébként megfelelő alapot szolgáltat a fogamzásgátlással és a művi abortuszokkal kapcsolatban tanúsított viselkedés is.

Szerény eredményeink azonban elsősorban azt sugallják, hogy érdemes lenne nagyobb figyelmet szentelni ezeknek a kérdéseknek. Viszonylag kis ráfordítással (vagy éppen ráfordítás nélkül!), de nagyobb szervezettséggel, a rendelkezésre álló adatok és eszközök jobb kihasználásával sokkal mélyebb elemzések is végezhetők.

Ennek véleményünk szerint a következő feltételei vannak: 1.) Biztosítani kellene, hogy az egyházmegyei hatóságokhoz amúgy is évről évre beérkező adatokat egységes felfogás szerint gyűjtsék össze, és fordítsanak gondot a rendszeres és pontos továbbításra. Ez a plébánosoknak és az espereseknek nem is jelentene többletmunkát, csak az eddig is elvégzett adatgyűjtési és továbbítási munkán kellene javítani.

2.) Az egyházmegyei schematizmusok szerkesztését egységesíteni kellene. Mivel anyagi okokból schematizmusok kiadására csak ritkán kerül sor, szükséges lenne a közbeeső időszakban a schematizmusok adatainak állandó és pontos továbbvitele — egységes szempontok szerint. Ha ezt a továbbvezetett anyagot a kutatás rendelkezésére bocsátják, sok fölösleges becslés, kerekítés és pontatlanság elkerülhető.

3.) Egy olyan kutatói bázist kellene létrehozni (esetleg a már többször említett Pasztorális Intézet keretében), amely élvezné a Püspöki Kar hivatalos támogatását, és annak eredményeképpen az adatszerzés gyorsabb és teljesebb lehetne. Ez szintén nem járna jelentős anyagi megterheléssel, mivel semmi különleges beruházást nem igényelne, és pusztán ügybuzgalomból is sokan vállalkoznának erre a fontos feladatra.

Tanulmányunkban nem tértünk ki vizsgálódásunk pasztorális szempontjaira és felhasználhatóságára. Csupán a mai katolikus vallásosság néhány adatát akartuk tárgyilagosan megismerni és megvizsgálni. Úgy gondoljuk azonban, fenti

számításaink mindenkit meggyőzhetnek arról, milyen szerepe lehet egy-egy ilyen munkának a modern lelkipásztorkodás súlypontjainak felfedezésében és tudományos megtervezésében.

Adatforrásaink: Magyar Statisztikai Évkönyv, 1928. — Magyar Statisztikai Évkönyv, 1932. — Demográfiai Évkönyv, 1971. KSH. — **Jobb Sándor:** Az öngyilkosságok területi jellemzői Magyarországon. In: Területi Statisztika, XXIII. évf. 1973. 1. — Családtervezés Magyarországon. Az 1966. évi termékenységi és családtervezési vizsgálat (TCS) fontosabb adatai. A KSH Népesedéstudományi Kutatóintézetének és az MTA Demográfiai Bizottságának Közleményei. 1970/1.

NYÍRI TAMÁS

VILÁGI KERESZTÉNYEK

A keresztény hit intellektuális és társadalmi kifejezésformái történelmileg az emberi művelődés neolitikus szakaszában gyökerező anyagi és szellemi értékekhez kapcsolódtak. De már jó ideje, legkésőbb a középkor derekán elindult az a folyamat, amelyben a hit mindinkább elszakad a hozzá tapadó kultúra megjelenési módjától. Ugyanakkor, ezzel egyidejűleg az emberi élet egészét felölelő racionalizálódás, a világ ésszerű megszervezése kikerülhetetlenül eltünteti a csiszolt kőkorszakbeli kultúra maradványait. Új értékek jelennek meg, új társadalmi formák bontakoznak ki. E kétirányú és egyre gyorsuló mozgás hatására létrejövő szakítás a hagyományos értékekkel mostanában kulminál hazánkban. Hogyan fejezhető ki e jelenség számokkal? Mily módon magyarázható? Milyenképpen értelmezhető? Ezekre a kérdésekre keresem a választ.

I. Empirikus adatok

Magyarországon körülbelül 1963 óta folynak ismét rendszeres vallásszociológiai kutatások, melyek közül két vizsgálat főbb eredményeit ismertetem. Ezek az adatok — véleményem szerint — híven jelzik a vallásosság, az egyháziasság és az ateizmus jelenlegi helyzetét hazánkban.

(1) **A VALLÁSOSÁG.** Egy 1973-ban végzett reprezentatív felmérés során feltett alternatív kérdésre: „Vallásos ember-e Ön?” a megkérdezett, kerekén 9000 húszéven felüli személy 46,0%-a igennel, 46,6%-a nemmel felelt. 5,8% nem tudott dönteni, 1,6% pedig nem válaszolt — írja *Tomka M.* (1).

Az „önbesorolás” módszerét alkalmazó vizsgálat szerint a vallásos nők és férfiak aránya csaknem azonos, nagyon eltérő azonban a vallásos emberek megoszlása a különböző foglalkozásúak és iskolai végzettségűek csoportjaiban. A mezőgazdasági fizikai dolgozók 58,8%-a, az ipari munkások 47,3%-a, a szakmunkások 31,2%-a mondta magát vallásosnak; a vezető állásúak, értelmiségiek 14,3%-a, az egyéb szellemi dolgozóknak pedig 21,0%-a sorolja magát ebbe a kategóriába. Úgy látszik, hogy a vallásosság leginkább az iskolázottsággal hozható összefüggésbe. Azok közül, akik egyáltalán nem jártak iskolába 73,7%, a nyolc osztályt elvégzők 35,5%-a, az érettségizettek 21,4%-a, a főiskolai, egyetemi végzettségűeknek pedig 17,8%-a nevezi magát vallásosnak. Az iskolában töltött évek számával (lásd az 1. ábra vízszintes tengelyén) arányosan csökken a vallásosság arányszáma (lásd a függőleges tengelyen). A kritikus pontot az általános iskola elvégzése jelenti. Ebben a csoportban a vallásos emberek százaléka 60-ról 35,5-re esik vissza. További, de korántsem ilyen meredek hanyatlás észlelhető az érettségizetteknél: az említett 35,2% a középiskola befejezéséig 21,4%-ra olvad le, ettől kezdve azonban a magasabb műveltségűeknél viszonylag állandó, körülbelül 18—20 százalék marad. Tekintettel a felsorolt adatokra, nem teljesen légből kapott, hogy 1. a vallás hazánkban egyre kevésbé fejt ki tár-